

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AHMED CEVDET PAŞA'NIN ESERLERİNDE 17.-19. YÜZYIL AVRUPA HÜKÜMDARLARI EUROPEAN RULERS OF THE 17.-19. CENTURY IN AHMED CEVDET PASHA'S WORKS

Murat YILMAZ*

Öz

XIX. yüzyıl Osmanlı târihçisi olan Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinde, Avrupa târihi ile ilgili bölümlerde, Avrupa hükümdarlarına ilişkin tespit ve iddialar yer almaktadır. Bu hükümdarlardan I. Petro, II. Katerina, II. Friedrich, XIV. Louis ve Napoléon Bonaparte ile alakalı yorumlar özellikle dikkat çekicidir. Bu çalışmanın amacı, Cevdet Paşa'nın bu hükümdarları hangi yönlerden değerlendirdiğini ve Osmanlı modernleşmesi açısından bu hükümdarların Cevdet Paşa'nın eserlerine yansımalarını tespit etmektir. Çalışma, Osmanlı modernleşme çağında, devletin resmî bir târihçisinin Avrupa'ya yönelik algısının bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cevdet Paşa, Avrupa Tarihi, I. Petro, II. Katerina, II. Friedrich, XIV. Louis, Napoléon Bonaparte.

Abstract

In Ahmed Cevdet Pasha's, who is a the Ottoman historian lived in XIXth century, works some parts about European history, there are some assertions and analyses related to European rulers. Among these rulers, comments especially about Peter I, Catherine II, Friedrich II, Louis XIV and Napoléon Bonaparte are striking. The main purpose of this study is; to follow the influence of these rulers on Ahmed Cevdet Pasha's works in terms of Ottoman modernization, to see method of Cevdet Pasha's analysis about these sovereigns and which notions are guide for Pasha's works. This study is important as a reflection of country's official historian's perception of Europe in Ottoman modernization era.

Keywords: Cevdet Pasha, European History, Peter I, Catherine II, Friedrich II, Louis XIV, Napoléon Bonaparte.

Giriş

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı'da değişim ve dönüşümün hız kazandığı Tanzimât Dönemi'nde "geleneççi" İslâm-Türk kültürü ile "medeniyetçi" Batı arasında bir senteze varmaya çalışan kişiliği ile dikkat çekmiştir (Turan, 1986: 13). Medresedeki ilim hayâtında gösterdiği başarıdan dolayı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın dâiresine intisap eden, bir anlamda onun himâyesine giren Cevdet Paşa'nın (Cevdet, 1991: 19) burada geçirdiği yıllar, onun için bir okul vazifesi görmüştür. Devlet işlerini ve siyâseti öğrenen Ahmed Cevdet, Reşid Paşa'nın sırdaşı olmuş, Fuad ve Âli paşalarla kapı yoldaşlığı etmiştir. Cevdet Paşa gibi dikkatli ve başarılı olmaya azmetmiş bir adam için de bundan kuvvetli bir okul olamazdı (Tanpınar, 2011:208). Böyle bir tecrübe kazanan Ahmed Cevdet Paşa'yı döneminin medreselilerinden ayıran özellik ise, Tanzimât Dönemi'nde aktif rol oynamasıdır. Ulemânın 19. yüzyıl dünyasına yabancılaştığı ve onu anlamlandıramaz hâle geldiği dönemde Cevdet Paşa, onlardan farklı

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü.

olarak medreseyle birlikte aynı zamanda Tanzîmât'ın mimârı Reşid Paşa'nın yanında siyâset mektebinde yetişerek yaşadığı dönemi anlamak için gerekli siyâsî bilinci kazanmıştır. Umutsuzluğa kapılarak pasif bir direnişe geçen birçok Osmanlı âlimine karşın, devletin çöküşünü engellemek için kaçınılmaz olan modernleşme sürecinin, İslâmî gelenek aleyhine mümkün mertebe en az hasarla atlatılması için elinden geleni yapmıştır (Gencer, 2011: 16).

Bu doğrultuda Ahmed Cevdet Paşa, ömrünü Osmanlı Devleti'nin bekâsı için çalışmaya adanmış ve Mithat Cemal Kuntay'ın "*son şark adamı, ilimde Cevdet Paşa'dır*" (Kuntay, 1944: 451) deyişiyle Tanzîmât Dönemi'nin en büyük simâlarından biri olarak, Osmanlı modernleşmesinde belirleyici rol oynamıştır. Onun sahip olduğu niteliklerin farkına varan Osmanlı padişahları ve sadrâzamları devletin özellikle eğitim ve hukuk alanlarının değişen ve dönüşen kurumsal yapılanmasında Cevdet Paşa'nın bilgi birikiminden faydalanmıştır. Cevdet Paşa da kendisine verilen görevleri istisnâsız yerine getirmiş ve Tanzîmât Dönemi devlet kurumlarının oluşumunda büyük bir rol üstlenirken, bir yandan da 1774-1826 arası Osmanlı târihini yazmaya memur edilerek devletin resmî vak'ânüvistliğini yapmıştır. Vak'ânüvistlik görevi 1855-1865 arası on yıl boyunca devam etmiştir (Halaçoğlu/Aydın, 1993: 444).

Cevdet Paşa'nın devlet kademesindeki bu önemi onun gerek siyâset ve hukuk gerekse dil ve din alanında çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasından kaynaklanmıştır. Ancak en önemli özelliği bunlardan da öte bir târihçi oluşudur. Kaleme almış olduğu târihe dâir eserlerin büyük önem arz etmesi, târihin kendisi için bir disiplin olması ve diğer bütün çalışmalarının ana kaynağını târihin oluşturması onun târihçiliğini ön plana çıkaran nedenlerdir (Tanpınar, 2012: 176).

Cevdet Paşa'nın târih anlayışındaki özelliklerinden birisi, konumuzla bağlantılı olarak, Avrupa târihine olan ilgisidir. Osmanlı târihi çerçevesinde Avrupa'nın iyi tanınması ve olaylar üzerinde Batı'daki gelişmelerin etkileri onun için önemlidir. Avrupa'daki olayları ve kurumları sağlam bir şekilde kavramış olan Paşa, bunları net bir şekilde eserlerine de yansıtmıştır. Avrupa târihini, İslâm ve Osmanlı târihi ile mukayese ederek Osmanlı târihçiliği açısından yeni bir metod geliştirmiştir. Bu anlamda Avrupa târihinin meselelerine ciddi olarak ilk defa el atan kendisi olmuştur (Ortaylı, 1986: 163). Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılı, bilhassa siyâsî, ekonomik ve kültürel bakımlardan etkileyen Fransız İhtilâlî'nin Avrupa ve diğer devletler açısından önemini kavramıştır. Bu ihtilâlî Osmanlı Devleti'ne yansımalarının boyutlarını tespit için sadece ihtilâl dönemi üzerinde durmayıp, Eskiçağ'dan itibaren Avrupa'nın siyâsî gelişimini ve müesseselerini de ele almıştır.

Biz bu çalışmada Osmanlı modernleşmesi ve târihçiliği açısından yukarıda önemini izâh ettiğimiz Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinde değindiği Avrupa hükümdarlarından I. Petro, II. Katerina, II. Friedrich, XIV. Louis ve Napoléon Bonaparte hakkındaki görüşleri ele alacağız. Bu kişilerin Düvel-i Muazzama denilen Avrupalı Büyük Devletleri belli bir dönem yönetmiş olmaları hasebiyle Tanzîmât Dönemi Osmanlı devlet ve fikir adamı olan Cevdet Paşa'nın onlarla alâkalı yorumları ve tespitleri önem arz etmektedir. Devlet adamı kimliğiyle bu hükümdarların iç ve dış politikalarını, yönetim tarzlarını; târihçi kimliğiyle de eleştirel bir bakış açısıyla târihî önemlerini sorgulayan Cevdet Paşa bizlere bu konuda bilgiler vermektedir.

Çalışmada şu soruların cevabı aranmaktadır: *Ahmed Cevdet Paşa, adı geçen Avrupa hükümdarlarına yönelik değerlendirmelerinde hangi ölçütleri esas almaktadır? Osmanlı modernleşme asrında yaşamış olan Cevdet Paşa'nın resmî vakayinüvistliğine yansımaları bakımından, 17.-19. yüzyıl Avrupa hükümdarları modernleşme yönünden ne şekilde örnek teşkil etmiştir?*

Bu bağlamda hükümdarları incelerken zaman zaman konu gereği devletlerarası siyâsî olaylardan ve savaşlardan bahsedilse de, daha çok Cevdet Paşa'nın bu hükümdarların niteliklerine ve özelliklerine dâir düşünceleri gündeme getirilecektir.

I. Petro [1689-1725]: Rus Modernleşmesinin Mimarı

Cevdet Paşa, Rus Çarlığı'na eserlerinde oldukça geniş yer ayırmaktadır. Bunda Rusya'nın yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin baş düşmanı olması etkindir. Bu düşmanlığa rağmen Paşa, Çarlık Rusya hakkında bilgi verirken oldukça tarafsız şekilde konuya bakmakta ve özellikle I. Petro'yu övmektedir.

Cevdet Paşa, Rusya'nın önceleri kuvvetli bir devlet değilken, zamanla kuvvetlenerek "küre-i arzın tokuz parçasından bir parçasına mâlik olmuş bir hey'et-i cesîme" hâline geldiğini ifâde etmektedir. Bu güce ulaşmasındaki etken ise Paşa'ya göre "Büyük Petro"dur (Cevdet, 1309a: 241). Osmanlı târihçileri arasında sadece "Deli" sıfatıyla anılan I. Petro'nun Cevdet Paşa tarafından "Büyük" olarak ifâde edilmesi Avrupa'ya karşı değişen zihniyetin önemli bir göstergesidir. Bu arada Târih-i Cevdet'in bazı yerlerinde "Deli" sıfatını kullandığını da belirtmek gerek (Cevdet 1309a: 79-272; 1309b: 272; 1309c: 91). Bunun nedeni ise, Rus Çarlığı ile ilgili kaynaklarının çeşitli olmasıdır. Farklı kaynakları kullanırken zaman zaman kaynaklarda geçen "Deli" ibâresini de kullanmakta bir sakınca görmemiştir. Ortaylı da bu kaynakların çeşitliliğine dikkat çekerek Cevdet Paşa'nın Rusya târihi konusunda Türkçe tercüme veya telif eserlerden de faydalandığını belirtmektedir (Ortaylı, 1986: 169).

Cevdet Paşa'nın anlattığına göre, zamanla elde ettiği güçle topraklarını genişletme sevdâsına düşen Büyük Petro, ticâret ve devletlerarası nüfûz elde edebilmek için ihtiyacı olan "kuve-i bahriye" yoksunluğundan bu amacına ulaşamayacağını anlamış ve sınır komşusu olan devletlerin topraklarına saldırarak genişleme siyâseti gütmüştür. Bu arada, Avrupa usûlü bir ordu tanzim etmek istemiş ve bir bölük eğitim görmüş asker oluşturmuş; ardından bu bölüğü artırarak büyük bir tabur yapmıştır. Eğitim almış askerın savaşlarda faydasını gördüğünden kışlalar yaptırmış, asker yetiştirip çoğaltmaya başlamıştır. Devletini de Avrupa devletleri tarzında bir düzene koyup geniş bir ilerleme imkânı bulmuştur (Cevdet, 1309a: 225).

Ahmed Cevdet Paşa, Büyük Petro'nun kendi ülkesini geliştirmek için 1697 ilkbaharında farklı bir kimlikle Hollanda ve İngiltere'ye giderek bu ülkelerde bir "amele" gibi çalıştığını, Avrupa'da gelişen ilim ve teknolojiyi yerinde öğrendiğini ve dönüşünde de Avrupa'da edindiği bu tecrübe ve ilmi özelliklerle de askerî alanda yenilikler yaparak kullandığını överek anlatmaktadır. Bu sayededir ki Rusya'da bir nevi Yeniçeri Ocağı olan Strelitz Ordusu'nu 1698 yılında kaldırmıştır (Cevdet, 1309a: 243). Ardından ise hızlı bir reform hareketiyle çeşitli alanlarda Rusya'nın kalkınmasını sağlamıştır.

Rusya'daki bu olayı Osmanlı'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile mukayese eden Paşa, Rusya'daki ıslahât faaliyetlerine "tabaka-i ulyâdan" başlanıldığını söylemektedir. Benzer bir şekilde Osmanlı Devleti'nde de ıslahat yönetici sınıf arasında başlamış ve Strelitz Ordusu gibi Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Ancak Rusya bu ıslahattan sonra güçlenirken Osmanlı Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına rağmen güçlenememiştir. Bunun sebebi ise Paşa'ya göre Strelitz Ordusu ile Yeniçeri Ocağı'nın ifâde ettiği anlamın farklı oluşuydu. "Yeniçeri Devlet-i Âliyye'nin kalbinde bir seretân illetine benzerdi. Strelitz askeri ise Rusya'nın omzunda bir ur idi." Yeniçeriliğin, "Osmanlıların iliğine işlemiş" olması nedeniyle ocağın kaldırılması sonucunda devlet kurumları çökmüş ve "ehl-i İslâm'ın kuve-i asabiyyesine za'f" gelmiştir. Ocağın kaldırılmasından sonra oluşan boşluklar kapatılamamıştı. Oysa gelişmenin sağlanabilmesi için birçok "ıslâhât-ı dâhiliyye icrâsı" gerekiyordu. Strelitz Ordusu'nun kaldırılması ise yalnızca askerî mânânda reformları gerektirdiğinden I. Petro sahip olduğu özelliklerle bunu başarmış ve ardından gerekli diğer reform hareketlerini de başarıyla uygulamıştır (Cevdet, 1991: 219).

Bu noktada Ahmed Cevdet Paşa Osmanlı devlet yöneticilerinden farklı olarak Rus Çarı I. Petro'nun üstün vasıflara hâiz olduğunu açıklamaktadır. Onun "ilim ve irâde ve kudret" sahibi olduğunu belirterek, "tanzîm-i askerle berâber devletine lâzım olan ıslâhâtı icrâ" edebildiği görüşündedir. Paşa'ya göre bir fikrin teoriden filliyata geçirilmesi ancak "yapmağı bilmek", "yapmağı istemek" ve "yapabilmek" özelliğine sahip kişilerce mümkündür. Bu özellikleri taşıyan bir kişi, düşündüğü her fikri başarıya ulaştırır. İşte Ahmed Cevdet'in başarının sırrı olarak tanımladığı bu "mebâdî-i selâse" I. Petro'da mevcuttur.

I. Petro, bu özelliğe sahip olabilmek için Avrupa'nın "medenî" yerlerini gezmiş ve Avrupa'yı "yakînen" takip etmiştir. Cevdet Paşa'nın iddiasına göre, edindiği izlenimleri sırf Avrupa'yı taklit için değil devletini güçlendirmek için kullanmıştır. Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmud [1808-1839] ise devlet geleneği olarak böyle bir Avrupa seyâhati yapamazdı. Bu yüzden Avrupa izlenimlerini edinmek devlet yöneticilerine düşmüştür. Lâkin onlar da bu iş için ehli kişiler olmadığından yapılan ıslahatların getirisi olan ilerleme ve güçlenme

yaşanmamıştır. Devlet yöneticileri basit bir Avrupa taklitçisi olmuşlardır demektir (Cevdet, 1991: 219-220). Bu nedenle II. Mahmud'un reformlarına model teşkil eden Avrupa'yı bizzat tanımamış olması onun irade ve kuvveti olmakla beraber ilimden mahrum kalmasına neden olmuştur (Gencer, 2011: 74). Bu arada I. Petro'nun modernleşmedeki başarısının sadece Avrupa seyahatine bağlı olmadığını da belirtmek gerek. Nitekim Kula'nın tespitine göre Büyük Petro'nun, Batı'yı temel alarak gerçekleştirdiği reform hareketlerinde Alman düşünür Leibniz'in 1711 yılında onunla iletişim kurması da önemli bir etkiye sahiptir. 1712'de Çar onu hukuk danışmanlığına atamıştır. Leibniz, bu doğrultuda "*Rusya'da bilimlerin geliştirilmesine ilişkin raporlar*" yazmıştır (Kula, 2012: 26).

I. Petro'nun reformist kişiliğini öven Paşa, buna karşın onun ahlâkî zaâfiyeti ve acımasızlığı² konusuna hiç değinmez. Yalnızca Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Rus Çarı'nı eleştirmekte ve özellikle 1711 yılında Prut Savaşı sonrası yapılan anlaşmaya uymaması noktasında bu eleştirileri artmaktadır (Cevdet, 1309a: 243).

Cevdet Paşa tarafından modernleşme hamleleri ile bir anlamda örnek gösterilen Büyük Petro'nun hayâlleri epey geniş olup, yerine getirilmesine ömrünün yetmeyeceğini bildiğinden kendisinden sonra ilerisi için yapılmasını istediklerini torunlarına bir vasiyetnâme³ ile bırakarak 8 Şubat 1725 tarihinde ölmüştür. Paşa, I. Petro'nun vasiyeti doğrultusunda çalışmalarda bulunan kişi olarak ise II. Katerina'yı görmektedir.

II. Katerina [1762-1796]: Hırslı Bir Osmanlı Düşmanı

Cevdet Paşa'nın II. Katerina hakkındaki yorumları oldukça olumsuzdur. Aydınlanma Felsefesi'ne bağlılığıyla rasyonel bir hükümdar olarak tanınan II. Katerina, Paşa'nın gözünde ise her vesileyle Osmanlı Devleti aleyhine ittifâklar kuran, savaşlar çıkaran ve devletin sınırlarını genişleten, her şekilde kendi menfaatleri doğrultusunda politikalar yürüten (Cevdet, 1309e: 81-82) hilekâr (Cevdet, 1309b: 107), kibirli ve gururlu (Cevdet, 1309b: 137; 1309d: 96) kişilik olarak nitelendirilmiştir. Rus Çarıçesi gerektiğinde Osmanlı aleyhine Avrupa devletleri ile ittifâk yaparken, aynı zamanda Voltaire gibi Fransa'nın meşhur filozoflarının vasıtasıyla kendi siyâsî ve askerî hareketlerini de Avrupa kamuyuna kabul ettirmiştir (Cevdet, 1309a: 246).⁴ II. Katerina, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Avrupa nazarında kendisini haklı göstermek için uğraşmış, birçok Osmanlı toprağını istilâ etmiş ve bu durumu Avrupa devletlerince de meşru hâle getirmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, bir devlet ne kadar güçlü olursa olsun tek başına iş göremediğinden daima bir müttefike ihtiyaç duyar (Cevdet, 1309b: 229). Osmanlı toprakları üzerinde doymak bilmeyen arzuları ve hırsı olan II. Katerina da devletlerarası ittifâkları çok iyi bir şekilde kullanmıştır. Önce İngiltere ve Prusya ile müttefik iken sonradan Fransızlara yaklaşıp İngiltere'den uzaklaşmıştır. Aynı şekilde Avusturya ile ittifâk ettiği için de Prusya aleyhinde faaliyet yürütmüştür. Böylece zamana ve koşullara göre çeşitli ittifâklarla kendi çıkarlarını korumasını bilmiştir. Cevdet Paşa, II. Katerina'nın Kırım'ı ele geçirmek için uyguladığı politikaları, Amerikan Bağımsızlık Savaşı esnasında ekonomik çıkar elde etmek için oluşturduğu "*Bî-taraflık*" ittifâkını ve Avusturya İmparatoru II. Joseph [1765-1790] ile birlikte

² I. Petro'nun bu yöndeki kişiliğine dâir örnekler için bkz.: Akdes Nimet Kurat (1999). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK Yayınları, s. 270; Norman Davies (2006). *Avrupa Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 699.

³ Bu vasiyetin kimi tarihçilerce târihsel gerçeklik taşımadığı ve I. Petro'ya âit olmadığı ifade edilmekle birlikte I. Petro sonrasındaki Rus hükümdarların bütün devlet politikalarında bu vasiyet doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Cevdet Paşa bu vasiyetnâmeyi Tarih'in ekler bölümüne almıştır bkz.: (Cevdet, 1309a: 354-357).

⁴ Cevdet Paşa'nın da dikkat çektiği gibi başta Voltaire olmak üzere birçok Fransız aydını Osmanlı aleyhinde gelişen Rus yayılmacılığını desteklemiştir. Bu dönemin ansiklopedistlerinden Voltaire ve Diderot Osmanlı-Rus mücadelesini aydınlıkla karanlık, barbarlıkla uygarlık arasındaki bir savaş olarak nitelemişlerdir bkz.: Niyazi Berkes (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: YKY, s. 84. Hattâ Voltaire 1772 yılında II. Friedrich'e yazmış olduğu bir mektupta Türklerin boğazlardan atılması için II. Katerina'ya yardım etmesini ve Osmanlı'yı parçalama girişimine katılmasını istemiştir bkz.: İsmail Soysal (1999). *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münâsebetleri (1789-1802)*, Ankara: TTK Yayınları, s. 40. Kimi yorumlara göre ise II. Katerina ile Voltaire arasındaki ilişki mutlak hâkim ve saygılı destekleyicisi şeklindeydi. "*Voltaire'nin dalkavukluğu, yaratıcılığından daha az gelişmiş değildi.*" Zirâ II. Katerina'nın yapmış olduğu katliamları nadiren dile getirip eleştirmiştir bkz.: (Davies, 2006: 657).

Osmanlı topraklarının aralarında paylaşılmasını öngören projeyi detaylı bir şekilde anlatmaktadır.⁵

II. Katerina'nın Osmanlı aleyhinde yürüttüğü politikaların başarıya ulaşmasının nedeni Paşa'ya göre Avrupalı büyük devletlerdi. Zirâ II. Katerina, Avrupa devletlerinin aralarındaki çatışmalardan yararlanmasını bilerek onları kendi politik amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Cevdet Paşa, devletlerarasındaki politik dengeyi gözetmemesi ve II. Katerina'nın emellerine ulaşmasında aracılık etmesi bakımından Avrupa devletlerini hatâli bulmaktadır. Gerek Lehistan gerekse Kırım olaylarının Osmanlı aleyhine gelişmesinin sebebi Avrupalı Büyük Devletlerin aralarındaki çıkar çatışmalarıdır (Cevdet, 1309b: 121). Özellikle de Fransa ve İngiltere devletleri arasındaki düşmanlık ve rekâbet, Rusya'nın genişleyip büyümesine; nihâyetinde kendilerine karşı böyle büyük bir rakip ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cevdet Paşa, Avrupa devletlerinin hakiki durumu sonradan anladıklarını da şöyle izâh etmektedir: *"Lâkin sonra Avrupa devletlerinin gözine bir büyük diken olub anlar dahi bu husûsda Devlet-i Âliyye ile beraber sa'y itmediklerinden büyük hatâda bulunmuş olduklarını anlamışlardır"* (Cevdet, 1309a: 246).

İşte bu sıralarda ortaya çıkan ve bütün Avrupa'ya yayılması ihtimâl olan ve Ahmed Cevdet Paşa tarafından *"vukuât-ı garibe"* (Cevdet, 1309d: 42) olarak nitelendirilen Fransız İhtilâli nedeniyle, Avrupa devletleri kendi aralarındaki çatışmayı bırakıp Fransa'ya karşı birleşmiştir. Bu durum ise II. Katerina'nın, Osmanlı toprakları üzerindeki planlarını sekteye uğratması bakımından olumlu bir gelişmedir. Çünkü bu sayede II. Katerina'nın Osmanlı aleyhindeki hırsı dizginlenmek zorunda kalmış, böylece Osmanlı'nın uğraması muhtemel zararlar savuşturulabilmiştir (Cevdet, 1309d: 268).

II. Friedrich [1740-1786]: Düşmanının Saygısını Kazanmış Asker-Hükümdar

Ahmed Paşa'nın *"Frederikos el-Kebir ya'nî Büyük Frederik"* diye adlandırdığı Prusya Kralı II. Friedrich, özellikle askerî taktik ve strateji alanında kendisini geliştirerek Fransa'dan kaçan Protestan ilim adamlarından savaşa dâir pek çok incelik öğrenmiş ve bu sayede gerek mülkî gerekse askerî işlere nizam vererek Prusya'yı kuvvetlendirmiştir. XIV. Louis döneminde Fransa'dan Protestanların kovulmasından sonra ilimde ve sanatta usta olan bu kişiler çeşitli Avrupa ülkelerine dağılmış; ancak bunların çoğunu Prusya Kralı I. Friedrich [1713-1740] kendi ülkesine çekerek Prusya *"menba'ı maârif ve sanâyi"* olmuştur. Oğlu II. Friedrich de savaş sanatında kendisini geliştirerek süvârî topçusunu icâd etmiş ve Avrupa'da *"fenn-i harb"*i iletmiştir (Cevdet, 1309a: 121). Bu sayede modern Avrupa orduları meydana gelmeye başlamıştır. Böylece Prusya savaş ve ordu bağlamında çok üstün bir konuma gelmiştir.

Cevdet Paşa, Prusya'nın kaderini belirleyecek olan Yedi Yıl Savaşı'nın [1756-1763] çıkış noktasında II. Friedrich'in etkisi olduğunu söyleyerek onun, *"gâyet müstehzî olub ba'zı hükümdârân ve vükelâ-yı Avrupa hakkında hiciveler söylemekle gücendirmiş olduğundan"* bahsetmektedir. Bunun yanında II. Friedrich'in Protestanlara gösterdiği yakınlık Katolik Avusturya ve Fransa'nın da tepkisini çekmiştir. Bu nedenle Prusya'yı statü olarak krallıktan tekrar Brandenburg Markiliği'ne indirmek için harekete geçmişlerdir (Cevdet, 1309a: 231).

Avusturya, Fransa ve Rusya'ya karşı mücâdele ettiği bu savaşta Prusya büyük asker kaybı yaşayarak bitme noktasına gelmişken Büyük Friedrich'in *"müştâk fazl u irfânı ve Prusya adâb u usûlünün hayrânı olan"* III. Petro [1762] Rusya'da tahta geçmiş; hemen II. Friedrich ile barış yaparak Prusya'ya girmiş olan Rus ordusunun kumandanlığını da ona vermiştir (Cevdet, 1309a: 232). III. Petro'nun II. Friedrich'e duyduğu hayranlığı Lee de belirtmektedir. Lee'nin yazdığına göre, III. Petro ona yazdığı bir mektupta *"Eğer majesteleri bana emrederse, ben ve imparatorluğum cehennemde bile yanınızda savaşmaya geliriz"* demekteydi (Lee, 2004: 205). III. Petro tahttan indirilip yerine II. Katerina'nın geçtiği ilk dönemlerde de yakın ilişki aynen devam etmiştir.

Yedi Yıl Savaşı'nı bitiren Paris Antlaşması'yla Prusya artık birinci devletler sırasına geçerek o zamandan beri Düvel-i Muazzama'dan birisi olmuştur. Ancak II. Friedrich Avusturya'ya güvenmediğinden eğitimli asker sayısını artırmıştır. Bunun yanında aktif bir dış

⁵ II. Katerina'nın faaliyetlerini anlatan konuların hemen hemen hepsi Târih-i Cevdet'in 2. cildinde geçmektedir.

politika takip ederek vakt ü hâle göre bazen Fransa bazen İngiltere ve gerektiğinde de Rusya ile müttefik olmuştur. Alman prensleri arasında da taraftar kazanmak suretiyle gelecekteki Alman birliğine zemin hazırlamıştır (Cevdet, 1309a: 232).

Ahmed Cevdet Paşa, Büyük Friedrich'in aktif diplomasisine oldukça dikkat çekmektedir. II. Katerina ile Avusturya'nın ittifak yapması üzerine, birbirlerine yardım etmek şartıyla bütün Alman hükümdarlarını birleşmeye davet etmiş ve onlar da buna icâbet ederek 1785 yılında Berlin'de bir anlaşma yapmışlardır. Bununla da kalmayan II. Friedrich, Kırım meselesinde Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne ittifak teklif etmiştir. Bu teklif önce Osmanlı devlet adamları tarafından önemsenmemişse de sonradan kabul edilmiş; lâkin bu sırada Büyük Friedrich vefat etmiştir. Osmanlı Devleti ilerleyen süreçte Rusya ve Avusturya aleyhinde olmak üzere Prusya ile anlaşmaya varmıştır (Cevdet, 1309c: 275).

II. Katerina gibi II. Friedrich de, kendisini rasyonalist ve aydınlanmacı olarak görüp Aydınlanma Dönemi filozofları ve ansiklopedistleriyle temasa geçmiştir. Aydınlanmış despot olarak tanımlanan bu hükümdarların (Lee, 2004: 260; Davies, 2006: 657) aydın kişiliği noktasında II. Katerina hakkında tek cümle kurmayan Cevdet Paşa, II. Friedrich'in ise "*ol asrın bir büyük feylozofi*" olduğunu belirtmekte ve onun aydın kişiliğini övmektedir (Cevdet, 1309a: 231). 17 Ağustos⁶ 1786'da ölen II. Friedrich'in üstün vasıflara hâiz olduğu tespitiyle, 19. yüzyılda Avrupa güçler dengesinde belirleyici rol üstlenecek Prusya'nın yükselişindeki en büyük aktör olduğu görüşündedir. Büyük Friedrich'in "*umûr-ı mülkiye ve nizâmât-ı askeriyeden başka bir merâkı olmayub gice gündüz bunlar ile meşgul ola geldiğinden*" ülkesinin gelişimi için gerek devlet işlerinde gerekse askerî alanda her türlü tedbiri ve yeniliği icrâ etmesini vurgulamaktadır (Cevdet, 1309c: 274). Prusya Kralı II. Friedrich'in de tıpkı I. Petro gibi bir devlet adamında bulunması gereken her türlü özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bu özellikler ise daha çok askerî tekniklerdeki yetenek ve reformist kişiliği üzerinde toplanmaktadır.

Cevdet Paşa ayrıca, Rusya İmparatoriçesi II. Katerina'nın bile "*idâre-i memleket ve tanzim-i asker*" konularında Büyük Friedrich'ten etkilendiği görüşünerdir. Bunun yanında yukarıda gördüğümüz gibi II. Katerina'ya yaptığı hilekârlıklardan dolayı olumsuz bakmasına rağmen onun birçok hile ve kurnazlığı II. Friedrich'ten "*ahz ü istirâk*" eylediğini, yani çaldığını belirtmekte (Cevdet, 1309c: 274-275), buna karşın II. Friedrich'e herhangi bir olumsuzluk atfetmemektedir. Bu durum ise II. Katerina figürünün Osmanlı resmî târihçisinin zihniyetinde ne kadar kötü bir târihsel izlenim bıraktığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

XIV. Louis [1643-1715]: Fransız İhtilâli'nin Hazırlayıcısı

Ahmed Cevdet Paşa'nın 72 yıl boyunca Fransa'da hüküm süren XIV. Louis hakkındaki görüşleri olumlu ve olumsuz noktalar itibariyle iki yönlüdür. XIV. Louis'in Cevdet Paşa nazarında olumlu yönleri daha çok yapmış olduğu yenilik hareketleri ve kültürel faaliyetleri ile ön plana çıkmaktadır. Cevdet Paşa'nın vurguladığı şekilde idârî işlerde yetenekli olan Fransa kralı, devlet mekanizmasını değiştirip düzenlemiş, ekonomiye önem vermek suretiyle mâlî işleri yoluna koymayı başarmıştır. Fransız ordusunu da gerek düzen gerekse kullanılan silâhlar yönünden geliştirmiş ve güçlendirmiştir. Bu şekilde XIV. Louis'in iç durumu düzelttikten sonra Avrupa'da üstünlük mücadelesine giriştiğini belirten Paşa, bu dönemde Fransa'nın Avrupa'da sadece siyâsî değil, diğer alanlarda da ön plana çıktığını vurgulamaktadır. XIV. Louis devrinin Fransa'sı Avrupa'yı her yönden etkileyen bir zaman dilimi olduğu iddiasıyla Fransa'da bilim, kültür ve sanat hareketlerinin ilerlediğini ve her alanda en meşhur kişilerin bu dönem Fransa'sından çıkarak bütün Avrupa'da model olduğunu söylemektedir. Özellikle Fransız edebiyatının ulaştığı nokta diğer ülkeleri de etkilediğinden Fransızca her ülkede öğretilmeye başlanmıştır. Bu şekilde Avrupa'daki edebiyat ve sanat dallarının gelişiminde Fransa model ülke olurken, paralel bir şekilde Fransızca da Avrupa'nın en önemli dili hâline gelmiş ve uluslararası diplomasi dili olmuştur. Fransa'nın mimari gelişiminin dahi XIV. Louis'in sanatsal zevkiyle bağlantılı olduğunu belirten Cevdet Paşa, bilim ve kültüre değer veren XIV. Louis'in mimariye olan düşkünlüğünün en önemli sembolü olarak da Versay Sarayı'nı göstermektedir

⁶ Cevdet Paşa, II. Friedrich'in ölüm tarihini 15 Ağustos olarak yanlış vermektedir.

(Cevdet, 1309a: 223). XIV. Louis'in kültürel ve sanatsal kimliğine yapılan bu atıflar Cevdet Paşa'nın diğer Avrupa hükümdarlarında görmediği bir özellik olması sebebiyle önemlidir. II. Friedrich için askerî bilgi ve tekniğin önemi ne ise XIV. Louis için de kültür ve sanatın önemi aynıdır ve her iki hükümdarın bunları kendi ülkelerinin gelişimi için reform hareketleri olarak kullanması Cevdet Paşa'nın asıl dikkat çektiği hususlardır.

Cevdet Paşa'nın bu tespitlerinin bir benzeri Voltaire tarafından da dile getirilmiştir. Voltaire'nin XIV. Louis'in adına telif ettiği eserde bu dönemi insanlık târihinin en aydın zamanı olarak tarif etmektedir. İdâreden güzel sanatlara, fikir hayâtından âdetlere kadar Fransa'da büyük bir "inkılâp" yaşandığını söyleyen Voltaire, bu inkılâpların Fransa'dan "İngiltere'ye yayılmış, bu zeki ve cüretli milletin o tarihte muhtaç bulunduğu rekabet duygusunu tahrik etmiştir; zeoklerde inceliği Almanya'ya, ilimleri Rusya'ya götürmüştür [...] Avrupa, nezaketini ve cemiyet ruhunu anlamayı XIV. Louis sarayına borçlu bulunmuştur" (Voltaire, 1945: 5-6) diyerek XIV. Louis'in şahsını ve Fransa'yı övmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa, tüm bunlara rağmen XIV. Louis'in mutlakî yönetimini hatâli bulmakta ve eleştirmektedir. XIV. Louis otoritesini kullanarak Fransa'ya mutlak gücünü tanıtmış ve devlet yönetiminde kararlarını sorgulayacak bir mekanizmaya izin vermemiştir. Fransa'da halkın kraliyet karşıtı olmasının ve gitgide huzursuz hâle gelmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak XIV. Louis'in uzun yıllar boyunca Fransa'yı baskıcı bir biçimde yönetmesini gören Cevdet Paşa onun "zâlimâne bir tavır ile hükûmet" eylediğini söyleyerek, bu baskıcı yönetimin Fransa'nın başına büyük sorunlar açtığının altını çizmektedir (Cevdet, 1309a: 221-222).

Buna göre, XIV. Louis aşırı kibir duygusuyla kendisini diğer Avrupa hükümdarlarından üstün gördüğü için dış işlerde Avrupa'yı tehdit edercesine hareket ettiği gibi içişlerinde de öyle davranmış ve Protestan mezhebinin serbestliği hakkında IV. Henry [1589-1610] tarafından yapılan kanûnu [Nantes Fermanı] 1685 yılında kaldırmıştır. Bunun üzerine 100 binden fazla Protestan âilenin bir kısmı gizlice dış ülkelere kaçmak zorunda kalırken geridekiler de Fransa'da kalıp karşı koymaya çalışmış; ancak Fransa'daki bu iç mücadele yüzünden her iki taraftan da pek çok insan ölmüştür. Cevdet Paşa, bir mukayese yoluna da giderek Müslümanları katliam ve sürgün yoluyla İspanya'dan kovarı İspanyolların yaptığı hatânın bir benzerini XIV. Louis'in de Protestanlara karşı işlediğini söylemektedir. Bu sebeple "o kadar çalışkan ve ehl-i mâârif ve sanâyi olan teb'ayı" ülkelerinden kovarı XIV. Louis zamanla zayıflamaya başlayacaktır (Cevdet, 1309a: 224). Fransa'dan kaçarı Protestanların büyük çoğunluğu ise Prusya'ya sığınacak ve yukarıda ifade ettiğimiz gibi Prusya'nın ekonomik ve askerî gelişiminde büyük katkıları olacaktır.

Protestanları ülkeden çıkardıktan sonra kendi otoritesinin üstünde güç tanımayan XIV. Louis Papa'nın nüfûzunu da kendi politikasına aykırı gördüğünden Fransa'da bir "umûmî papas meclisi" teşkil ederek bu meclisin kararlarının Papa'nın kararlarından üstün olduğu yönünde bir nizamnâme hazırlatmıştır (Cevdet, 1309a: 224). Böylece mutlakî ve baskıcı yönetimini sorgulayacak ve kendisine tehdit oluşturabilecek bir yapıya izin vermemiştir. Öyle ki XIV. Louis'in bu mutlak gücü onu "L'État, c'est moi (Devlet benim)" demeye kadar götürmüştür.

Cevdet Paşa'nın iddiasına göre XIV. Louis'in bu baskıcı tutumu Fransız halkı içerisinde krala karşı bir nefret hissi uyandırmış ve beraberinde gelen ekonomik zorlukların da etkisiyle Fransız İhtilâli'nin alt yapısını oluşturmuştur. (Cevdet, 1309a: 221).

XIV. Louis'in bu aşırı güç hırsı ülke içinde etkisini böyle gösterirken dışarıda da yayılcı bir politika takip etmesi üzerine diğer Avrupa ülkeleri kendisine karşı birleşmiş; ancak uzun yıllar devam eden ve XIV. Louis'in baş müdahil olduğu İspanya Verâset Savaşı [1701-1713] sonucunda Fransa ağır bir yenilgi almıştır. Bu savaştan sonra ise XIV. Louis'in şân ve şöreti sönmüş, Fransa'nın Avrupa'daki ezici kuvveti yok olmuştur. Savaş esnâsında nüfus ve ekonomik olarak büyük kayıplar yaşayan Fransa'da son haddine varan vergiler halkı bezdirmiş ve yönetim karşıtı tavır almalarına neden olmuştur. Fransa'nın bu karışık hâli 1789 yılındaki ihtilâle kadar da böyle devam etmiştir. Gelişen bu süreç Cevdet Paşa'yı tespitinde haklı çıkarmaktadır.

Cevdet Paşa, XIV. Louis'in katı mutlakî yönetimini, aşırı kibrinin neden olduğu savaşlarla hazinenin yok olmasını, kendisinin zevk içinde yaşarken halkının sefâlet çekmesini ve ölümünden sonra Fransa'ya yüklü miktarda borç bırakmasını Fransız İhtilâlî'nin sebeplerinin hazırlanışı olarak görmektedir (Cevdet, 1309a: 228). Bu tespite göre, XIV. Louis Avrupa'da siyâsî ve kültürel olarak güçlü bir dönem geçirmişse de ilerleyen süreçte onun başlangıcını teşkil edecek olaylara sebebiyet vermiştir. Bu ise kendi yönetsel hatâlarından kaynaklanmıştır.

Cevdet Paşa'ya göre XIV. Louis sınırlanamaz hırsıyla bütün bu kötü sonuçlara neden olduğundan dolayı kedere düşerek hastalığa yakalanmış ve ölüm döşeginde iken torunun oğlunu⁷ yanına çağırıp, kendi yaptığı yanlışlıkları onun tekrarlamaması ve halkın mutluluğu için çalışması yönünde nasihat etmiştir (Cevdet, 1309a: 227-228). XIV. Louis ölüm döşeginde iken yanlış işler yaptığını anlayıp pişman olmuş; ancak onun bu son pişmanlığı kendisinden sonra Fransa kraliyetinin başına gelecek felâketleri engelleyemmiştir.

Napoléon Bonaparte [1804-1815]: Kötü Karakterli Bir Askerî Deha

Târih-i Cevdet'te Avrupa ile alakalı iki geniş konuyu Fransız İhtilâlî ve Napoléon Bonaparte'nin faaliyetleri oluşturmaktadır. Bundan dolayı da 12 ciltlik Târih-i Cevdet'te ismi en çok telâffuz edilen kişi Napoléon'dur (Neumann, 2000: 133).

Ahmed Cevdet Paşa Napoléon Bonaparte hakkında da tıpkı XIV. Louis'de olduğu gibi hem olumlu hem olumsuz görüşlere sahiptir. Olumlu görüşleri daha çok askerî ve idârî yetenekleri üzerinedir. Cevdet Paşa, Napoléon'un askerî yeteneklerini sıkça dile getirir. İngilizlere karşı mücadele edip Toulon şehrini teslim alması (Cevdet, 1309e: 189), Paris'te hükûmetin 3. Yıl Anayasası'ndan memnun olmayan grubun isyanının bastırılmasındaki rolü (Cevdet, 1309e: 198) ve İtalya cephesinde Avusturya'ya karşı kazandığı zaferler (Cevdet, 1309e: 278) dikkat çektiği örneklerden birkaçıdır. Bunların yanında 19. yüzyıldaki askerî tekniklerin gelişiminin mimârı olarak da Napoléon'u göstermektedir (Cevdet, 1309a: 121). Bu askerî yetenekleri sayesinde halkın gözünde büyük değer kazanmış ve Fransız halkı onun himmetiyle her türlü sıkıntıdan kurtulma ümidine düşmüştür (Cevdet, 1309e: 287-288). II. Koalisyon Savaşlarındaki [1798-1802] üstün başarıları Paşa'ya göre Napoléon'un "*fevkalâde bir âdem olduğuna delil olmasıyla*" gerek Fransa'daki halk gerekse Napoléon'un kendisi Avrupa kıt'asında büyük işleri başarmaya muktedir olduğuna kanaat getirmiştir (Cevdet, 1309f: 105-106). Ancak bu inanç, Bonaparte'nin aşırı hırslıyla birleşince kendisi için bir felâkete dönüşecektir.

Cevdet Paşa, askerî olduğu kadar idârî yönden de Napoléon'un üstün yetenekli olduğunu iddia ederek, Fransa'nın Birinci Konsül'ü olduğu dönemde [1799-1804], ülkedeki mülkî ve mâlî işlerinin düzelmesindeki üstün başarısının nedenini her işi ehline vermesine bağlamaktadır (Cevdet, 1309f: 68-69). Devletin önem arz eden kademelerine yetenekli kişileri yerleştiren Napoléon, dışarıda diğer devletlerle savaşırken aynı esnâda içeride de ıslahâtlara devam etmiştir. Napoléon'un gerek hâriciyede gerekse dâhiliyede gösterdiği çalışmalar Fransızları fazlasıyla memnûn etmiştir.

Cevdet Paşa, Napoléon'un dine verdiği öneme de dikkat çekmektedir. Buna göre insan toplulukları için bir dinin lüzûmunu anlayan Napoléon, Fransız İhtilâlî'nin getirdiği din aleyhtarlığını kaldırarak Fransa'da yeniden Katolik Kilisesi'nin ihyası için çaba göstermiştir. Bu nedenle, din işlerini de ele alarak Papa ile görüşmelere başlamıştır (Cevdet, 1309f: 106). Ancak Napoléon'un Papa ile olan görüşmelerine din aleyhtarı bazı vekiller ve ahâli tepki göstermişse de Bonaparte Fransa'da Hrisyianlığın yasak olmadığını (Cevdet, 1309f: 142) kabul ettirmiştir. Bunun yanında Napoléon'un çoğu Avrupalı'nın yanlış bildiğinin aksine İslâmiyet'te ruhban sınıfının olmadığı hakkındaki bilgisi de Paşa tarafından doğrulanmaktadır (Cevdet, 1980: 107). Din karşıtlığı temeline oturmuş Fransız İhtilâlî algısı nedeniyle ihtilâle olumsuz bakan Cevdet Paşa, Bonaparte'nin dine olan bu yaklaşımını oldukça samimi ve olumlu bulmaktadır.

Cevdet Paşa Avrupa'da gösterdiği başarıları nedeniyle askerî dehasını övmesine karşın, Napoléon'un askerî bir hareketle Mısır'ı işgal etmesine ve burada yaptıklarına olumsuz

⁷ Kendisinden sonra Fransa tahtına çıkan XV. Louis.

bakmaktadır. Mısır'ı işgal edip Suriye üzerine yürüyen Napoléon'un Yafa'da esir aldığı Osmanlı askerlerini kurşuna dizdirmesini "*ma'zeret kabûl itmez ve afoi kâbil olmaz bir hareket-i vahşiyâne ü hûn-rîzâne*" diyerek oldukça sert biçimde eleştirmektedir. Onun bu şekildeki davranışı ise Cevdet Paşa'ya göre Fransa'da ihtilâl sonrasında ahlâkın ne hâle geldiğinin bir delilidir (Cevdet, 1309f: 18). Napoléon'un Hristiyanlığa karşı olan yaklaşımı her ne kadar ihtilâlin din aleyhtarı taraftarına nazaran daha iyi olsa ve Cevdet Paşa bunu olumlu görse de Mısır'da yaptıkları hem Avrupa'nın geleneksel Müslüman düşmanlığının hem de Fransız İhtilâli sonrası ahlâkî çöküşünün bir göstergesidir. Bu nedenle Cevdet Paşa Napoléon'u bu noktalardan sıkça eleştirmektedir.

Napoléon'un Müslümanlara uyguladığı bu tür "*vahşiyâne*" hareketlere rağmen Osmanlı Devleti, Akka kuşatması sırasında esir aldığı Fransız askerlerini öldürmemiştir. Burada Paşa, Osmanlı ile Fransa devletleri arasındaki bu farkı şöyle ifâde etmektedir: "*Osmanlılar indinde öyle merdliğe münâfi bir muâmele-i vahşîye hiçbir vakitte tecvîz olunamaz*" (Cevdet, 1309f: 25). Buna karşın Napoléon ise Cezzar Ahmed Paşa karşısında mağlubiyet aldığı Akka'dan geri çekilirken hasta olan Fransız askerlerinin ordu için yük oluşturmaması için onlara afyon ruhu içirip ölmelerine sebebiyet vermiştir. Cevdet Paşa'ya göre bu, "*Ponaparte'nin hakkında ikinci lekedir*" (Cevdet, 1309f: 26). Daha öncesinde Yafa'da esir aldığı Osmanlı askerleri öldüren Napoléon, bu sefer de kendisi uğrunda çalışan ve yorularak hastalanan vatandaşlarını yük oluşturmaması için insanlığa aykırı bir şekilde zehirleyerek öldürmüştür. Cevdet Paşa'nın Mısır'ın işgali esnasında Napoléon'un yaptıklarını bu şekilde ifâde etmesi, 19. yüzyılda Avrupalı devletlerin Müslüman coğrafyalardaki sömürgecilik hareketlerine meşrûiyet zemini hazırladıkları yerli halkı "*medenîleştirme*" söylemlerine karşı da bir eleştiridir (Şimşek, 2014: 88). Zirâ kendisine medenî diyen Fransızların Mısır'da ve Suriye'de yaptıkları Cevdet Paşa nezdinde gayr-i insanîdir.

Fransız İhtilâli'nin getirdiği ahlâkî çöküş Napoléon'un karakterine de işlemiştir. Bu noktada Cevdet Paşa'nın onun hakkındaki olumsuz yargılarından birisi de gaddarlığı üzerinedir. Fransa'da kraliyetin yeniden ihyâsı için Bourbon hânedânından bir prensin Fransa'ya geleceği söylentileri üzerine Napoléon, bu prensin Fransa sınırına yakın Alman topraklarında yaşayan "*Dük Danken(?)*" olduğu düşüncesine kapılarak prensi yakalatmış ve Paris'e getirterek kurşuna dizdirmiştir (Cevdet, 1309g: 3-4). Cevdet Paşa, Napoléon'un bu gaddarlığını onun için en büyük lekelerden biri olarak yorumlamaktadır. Bu mânâda verdiği bir başka örnek ise 1804 yılında imparator olduktan sonra Avrupa'yı egemenliği altına almak amacıyla önce Portekiz'i ardından İspanya'yı işgal etmesidir. Napoléon, kendisine karşı mücadeleye başlayan İspanya halkının isyânını sert bir biçimde bastırmış, Cevdet Paşa'nın deyişiyle İspanya'yı kana boyamıştır (Cevdet, 1309g: 264).

Cevdet Paşa'nın Napoléon'a attığı olumsuz özelliklerinden bir diğeri de onun sözünde durmaz ve güvenilmez bir kişi oluşu iddiasıdır. 1812 yılındaki Rusya Seferi öncesi Osmanlı Devleti ile ittifâk kurma arayışları içerisinde giren Napoléon'un verdiği sözde durmadığını daha önceden tecrübe eden Osmanlı devlet adamları onunla anlaşmaya yanaşmamıştır. Paşa'ya göre Napoléon, Osmanlı Devleti'nden ne kadar dostluk görmüşse o kadar kötülük etmiş ve Osmanlı Devleti ondan daimâ beklediği teşekkürü hiçbir zaman bulamamıştır. Oysa Osmanlı milleti dostluk kadrini bilir, vefâsız ve renkten renge giren insanlardan nefret ederdi. Paşa'ya göre "*İngilizlere sahîh ve samimi muhabbetleri dahi bundan nâşî idi*" (Cevdet, 1309i: 31). Napoléon yüzünden birçok kayba uğrayan Osmanlı, "*andan o kadar müteessir ve müteneffir idi ki bir vechle anın ittifâkına dâhil olmak istemezdi.*" Bundan dolayı da Osmanlı Devleti Fransızların sözlerine aslâ ehemmiyet vermemekteydi (Cevdet, 1309i: 25).

Ahmed Cevdet Paşa'nın gözünde Napoléon'un çabuk sinirlenme, güvenilmezlik, korsanlara özgü bir cesaret ve tüm problemleri kaba kuvvet vasıtasıyla çözme (Neumann, 2000: 135) gibi özelliklerinin yanında aşırı kibirli ve gururlu oluşu da olumsuzluk göstergesidir. Bu aşırı kibrin verdiği güçle uluslararası sistemi tek taraflı olarak değiştirmeye çalışması Paşa'nın karşıt olduğu bir durumdur (Neumann, 2000: 142) Napoléon'un Avrupa'yı hâkimiyeti altına almak istemesi ve politik dengeyi bozması diğer Avrupa devletlerinin tepkisini çektiğinden Napoléon'a karşı olan kin ve nefret artmıştır. Bu durumu görenler onu uyarılmışlarsa da

"Napolyon'un kulakları gurur ve gaflet ile kapanmış olduğundan" bu uyarılara önem vermemiştir (Cevdet, 1309h: 168). Kendine olan bu güveni ve aşırı kibirli oluşu ise XIV. Louis örneğinde olduğu gibi kendi sonunu getirecektir.

Napoléon'un Fransa'nın zararı pahasına da olsa kendi şöhretini artırmak için yaptıkları Paşa'ya göre büyüklük değildir. Asıl büyüklük kendi menfaatlerini milletin menfaatleri uğrunda fedâ etmekle olur. Bu noktada Cevdet Paşa Napoléon ile Prusya Kralı II. Friedrich arasında bir kıyasta bulunarak Bonaparte'nin askerî olarak "pek az gelmiş cenarallerden biri" olmasına karşın onun Prusya Kralı II. Friedrich gibi "Lö Gran" [Le Grand=Büyük] ünvanıyla anılan kişiler arasında olamayacağı görüşündedir. Zirâ Napoléon kendi menfaatleri uğrunda çalışırken II. Friedrich gibiler "devlet ve milletlerinin terakkisi için terk-i huzûr idüb gitmiş"lerdir. Bu nedenle Napoléon'un kazandıkları kısa bir süre zarfında yok olurken II. Friedrich gibilerin kazandıkları dünyâda pâyidâr kalmıştır (Cevdet, 1309f: 59). Paşa'nın belirttiği üzere Napoléon az bir süre zarfında kazandığı kuvvet ve kudrete razı olup Fransa'nın iç işleriyle meşgul bulunsa ve ülkesinin gelişimi için çabalasa hem kendisi hem de Fransa için daha hayırlı olacaktı (Cevdet, 1309g: 228). Oysa o aşırı kibri nedeniyle bütün Avrupa'yı ele geçirme sevdasına düşerek kendisinin felâketini hazırlamıştır.

Ahmed Cevdet Paşa, Napoléon Bonaparte'nin Rusya üzerine yaptığı meşhûr seferi de ayrıntısıyla ele almaktadır (Cevdet, 1309i: 32-82). Bu savaşı Napoléon'un sonunu getirecek felâketler zincirinin başlangıcı olarak niteleyen Paşa'ya göre Napoléon'un böyle bir maceraya girişmesinin nedeni belli değildir. Bu bağlamda şu soruları sormaktadır: "Acaba Napolyon kazara bir hatâda mı bulundu yâhûd kibir ve gururu hasebiyle başa çıkmayacak efkâra mı saplandı. Yohsa ahvâl-i umûmiye-yi politikiye mi anı böyle bir çıkmaz yola sevk itdi" (Cevdet, 1309i: 32). Bu sorulara verdiği cevapta ise Napoléon'un kibir ve gurur etkisinde kalarak Avrupa Güçler Dengesi'ni dikkate almadan dış politika yürütmesini onun sonunu getiren en önemli neden olarak görmektedir (Cevdet, 1309i: 25). Bu durum ise kendi şan ve şöhreti için uluslararası sistemi yok sayarak politika yürütenlerin uğraması yüksek ihtimal olan sonu göstermesi açısından Cevdet Paşa'nın dikkat çektiği çarpıcı bir örnektir.

Böylelikle Paşa'nın belirttiği üzere Napoléon kendi sonunu hazırladığı başarısız Rusya Seferi sonrası Fransa'ya dönmüş; ancak bir daha gücünü toparlayamayarak imparatorluk tahtından çekilmek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Ahmed Cevdet Paşa'nın telif eserlerinden yola çıkarak yaptığımız bu çalışmada, Avrupa hükümdarlarını nasıl tasvir ettiğini ele aldık. Çalışmanın başında sorduğumuz sorulardan biri Cevdet Paşa'nın adı geçen Avrupalı hükümdarlara yönelik değerlendirmelerinde hangi ölçütleri esas aldığıydı. Yukarıdaki sayfalarda anlaşılacağı üzere Cevdet Paşa'nın değerlendirmesinde iki ölçütü esas aldığı görülmektedir: Bu ölçütlerin ilki, hükümdarların askerî ve kültürel kabiliyetleri ile kendi ülkelerinin gelişimi için yaptıklarıdır. Bu mânâda I. Petro, II. Friedrich, XIV. Louis ve Napoléon Bonaparte hakkındaki olumlu tespitler genelde askerî ve kültürel kabiliyetlerine bağlanmaktadır. Cevdet Paşa bu yönde hükümdarları övmektedir. Paşa'nın değerlendirmesindeki ikinci ölçüt ise, bu hükümdarların Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri, yönetim tarzları ve karakterleridir. Bu noktada da incelediğimiz hükümdarlardan II. Friedrich hariç diğerlerini eleştirmektedir. I. Petro'yu Osmanlı aleyhindeki politikaları, XIV. Louis'i de mutlakî sert yönetimi nedeniyle eleştiren Cevdet Paşa, en ağırlarını ise II. Katerina ve Napoléon hakkında yapmaktadır. Hiçbir olumlu niteliğini belirtmediği II. Katerina'nın şahsiyeti, Cevdet Paşa'nın gözünde Osmanlı'nın geleneksel düşmanı Rusya olarak vücut bulmaktadır. Askerî açıdan yeteneklerini övdüğü ve ıslahâtlarından olumlu bir şekilde bahsettiği Napoléon'u da karakteri açısından birçok olumsuz sıfatla birlikte anmaktadır. Napoléon'un Cevdet Paşa'nın gözündeki bu olumsuz karakteri aşağıda belirteceğimiz üzere kendi sonunun hazırlanmasında da etkili olacaktır.

İncelediğimiz 17.-19. yüzyıl arası Avrupalı hükümdarların Ahmed Cevdet Paşa'nın târihçiliğine modernleşme bağlamında ne şekilde örnek oluşturduğu sorusuna gelince, bunun cevabının Osmanlı modernleşmesi/yenileşmesi ile paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Bilindiği

üzere Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu siyâsî ve askerî olumsuzluklar, devlet ekâbirini bu olumsuzlukları gidermeye çalışacak bir takım ıslahât faaliyetlerine yöneltmiştir. Zamanla sosyal ve kültürel alanlara da sıçrayan bu ıslahâtlar silsilesi modernleşmeyle birlikte devleti değiştirip dönüştürmeye sebebiyet vermiştir. 17. yüzyıla kadar diyâr-ı küfür olarak görülen Avrupa'nın sonraki zaman diliminde Osmanlı devlet ve toplumu açısından model olması Osmanlı aydınlarında zihinsel bir kırılma yaratmıştır. Avrupa'ya bakışın değişmesinin en belirgin örneklerinden birisi de Cevdet Paşa'dır. Modernleşme hareketlerinin yoğunlaştığı ve bir anlamda Osmanlı'nın modernleşme asrı olan 19. yüzyılda, devletin üst kademelerinde görevler ifâ etmiş Ahmed Cevdet Paşa da bu hareketler içerisinde yerini almıştır. Onun muhafazakâr kimliği her ne kadar ön planda olsa da, bu çalışmada görüleceği üzere Cevdet Paşa devletin güçlenebilmesi için modernleşmenin bir gereklilik olduğu inancındadır. Bu sebeple daha önceden "Deli" diye adlandırılan I. Petro'yu "Büyük" diye nitelemiş ve onun Rusya için yaptığı modernleşme çabalarını Osmanlı ile karşılaştırmıştır. Osmanlı modernleşmesinin başarısızlığa uğradığı noktalarda kendi fikirlerini Avrupalı hükümdarlar üzerinden dile getirerek bu başarısızlığın nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu açıdan II. Friedrich'in askerî kabiliyetine ve aktif dış siyâsetine yaptığı atıflar da bir anlamda dönemin Osmanlı devlet adamlarına göndermedir. Büyük Friedrich gibi askerî bir uzmanın Prusya'yı kısa bir sürede nasıl Düvel-i Muazzama arasına soktuğunun ipuçlarını Cevdet Paşa satır aralarında vermektedir. Bu ipuçlarını yakalayan dönemin Osmanlı ekâbiri askerî ve diplomasi alanlarındaki değişim, dönüşüm ve kurumsallaşma için modernleşmenin önemini daha iyi kavramış olacaktırlar. Bununla beraber Napoléon Bonaparte'nin olumlu özelliği olarak her işi ehline verdiğinden bahisle, Osmanlı modernleşme hamlelerinin işlerlik kazanabilmesi için de bu doğrultuda yetiştirilmiş uzman kadroların oluşturulmasına dikkat çekmektedir.

Tarih-i Cevdet'in ana konularından biri olan Fransız İhtilâli'nin hazırlayıcısı olarak XIV. Louis'in mutlakî ve sert yönetiminin görülmesi de Osmanlı modernleşmesi bağlamında yorumlanabilir. XIV. Louis'in kendisini sorgulayacak bir kişi veya kuruma olanak tanımaması ve aşırı otoritesinin Fransız halkını bezdirmesi dağılma dönemindeki Osmanlı için de bir uyarı niteliği taşımaktadır. Padişahın otoritesini ve yetkilerini kısıtlayan ve modernleşmenin siyâsî ayağı olan 3 Kasım 1839 târihli Tanzimât Fermanı'nın bu anlamda önemi büyüktür. Fermanın mimarı Mustafa Reşid Paşa'nın aynı zamanda Cevdet Paşa'nın hâmisî olması da gözden kaçırılmaması gereken bir ayrıntıdır. Çünkü uzun yıllar yanında bulunduğu, babası gibi gördüğü ve sevdiği Reşid Paşa'nın bir dönem başında olduğu modernleşme çabalarını tahlil eden Ahmed Cevdet Paşa, XIV. Louis tarzı bir yönetim anlayışının Osmanlı'nın geleceği için uygun olmadığı kanaatindeydi. Gayr-i Müslim azınlıkların başını çektiği ayrılıkçı hareketlerin engellenebilmesi için de Fransa'nın bu meşhur kralının yaptığı yönetsel hatâları tekrarlamamak Cevdet Paşa'nın, padişah ve devlet yöneticileri nezdinde, dikkat çektiği bir noktadır.

Ahmed Cevdet Paşa XIV. Louis'in Avrupa güçler dengesini gözetmeden yürüttüğü saldırgan dış politikanın bir benzerini Napoléon Bonaparte'nin de devam ettirmesini iki hükümdarın kendi sonlarını hazırlaması şeklinde görmektedir. Uluslararası ittifâklar, Güçler Dengesi ve Avrupa Uyumu kavramları üzerinden diplomasi'nin artık tek taraflı olarak yürütülemeyeceğini, bir devletin/hükümdarın tek başına ön plana çıkamayacağını ve devletlerarası mutabakatın ne kadar önemli olduğunu modernleşen Osmanlı haricîyesine bir örnek ve uyarı teşkil etmesi açısından târihî delilleriyle ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, Osmanlı'nın 19. yüzyıl boyunca takip ettiği "denge siyâseti"ne bir gerekçe kazandırması nedeniyle Cevdet Paşa'nın bu izâhları oldukça yerindedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Tanzimât dönemi Osmanlı devlet ve fikir adamı olan Ahmed Cevdet Paşa'nın 17.-19. yüzyıl Avrupa hükümdarlarına ilişkin yapmış olduğu tespitler ve yorumlar, târihsel gerçekliğe uygun olduğu kadar, modernleşen Osmanlı için de birer örnek teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

AHMED CEVDET (1309a). *Tarih-i Cevdet*, C. 1, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.

- _____ (1309b). *Târih-i Cevdet*, C. 2, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309c). *Târih-i Cevdet*, C. 3, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309d). *Târih-i Cevdet*, C. 5, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309e). *Târih-i Cevdet*, C. 6, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309f). *Târih-i Cevdet*, C. 7, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309g). *Târih-i Cevdet*, C. 8, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309h). *Târih-i Cevdet*, C. 9, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1309i). *Târih-i Cevdet*, C. 10, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye.
- _____ (1980), *Ma'rûzât*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- _____ (1991), *Tezâkir 40-Tetimme*, Ankara: TTK Yayınları.
- BERKES, Niyazi (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: YKY.
- DAVIES, Norman (2006). *Avrupa Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- GENCER, Bedri (2011). *Hikmet Kavşağında Edmund Burke ile Ahmed Cevdet*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; AYDIN, Mehmet Âkif (1993). "Cevdet Paşa", *TDVİA*, C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 443-450.
- KULA, Onur Bilge (2012). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KUNTAY, Mithat Cemal (1944). *Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, C. 1, İstanbul: Maarif Vekâleti.
- KURAT, Akdes Nimet (1999). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK Yayınları.
- LEE, Stephen J. (2004). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Ankara: Dost Kitabevi.
- NEUMANN, Christoph K. (2000). *Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1986). "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985 Bildiriler*, s. 163-172.
- SOYSAL, İsmail (1999). *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diploması Münâsebetleri (1789-1802)*, Ankara: TTK Yayınları.
- ŞİMŞEK, Kamuran (2014). "Tarih-i Cevdet Göre Napolyon", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, s. 85-93.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2011). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- _____ (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TURAN, Şerafettin (1986). "Cevdet Paşa'nın Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985 Bildiriler*, s. 13-20.
- VOLTAIRE (1945). *XIV. Louis Asrı I*, Ankara: Maarif Matbaası.